

Kur veda Merkurijus?

Iš tikrųjų Merkurijaus vardo kilmė nėra visai aiški, šaknims jis siekia etruskus, tačiau tarp romėnų autorių yra nusistovėjusi jo sąsaja su lotynų kalbos žodžiais *merx* „prekė“, *mercari* „pirkti“, *merces* „užmokestis, atlyginimas, kaina“, *mercatus* „prekyba, prekiavimas; prekyvietė; rinka“, *mercatura* „prekyba“, *mercator* „pirklys“, *com-mercium* „prekybiniai santykiai“ (iš čia *komercija*) ir t. t. Būta net aiškinimo vardą esant sudarytą iš dviejų dėmenų: *merc-* ir *curius*, pastarąjį siejant su žodžiais *curare* „rūpintis, prižiūrėti, globoti“, *cura* „rūpestis, priežiūra, globa“. Taigi *Merc-curius* būtų tiesiog „prekybos globėjas“. Tokius ir panašius vardo aiškinimus grindė tai, kad iš tikrųjų romėnų Merkurijus buvo prekybos dievas, rūpinęsis visokeriopais mainais, pirkliais ir jų pelnu, – kaip ir graikų Hermis, romėnų anksti sutapatintas su Merkurijumi. Antai Homeras „Himne Hermiui“ (516–517) sako: „Dzeuso tau pavesta visokiausiais mainais pasirūpinti tarp mirtingų žmonių šitoj žemėj, dosnioje dovanų.“

Šiuolaikine prasme tad Hermis-Merkurijus yra komercijos dievas, „laisvosios rinkos“ globėjas.

Tačiau prekyba – anaipol ne vienintelis Merkurijaus globjamas užsiėmimas ar žmogaus būties sritis. Dar Merkurijaus globai priklausė keliai, kelionės bei keleiviai. Ir tai suprantama, nes prekyba yra tiesiogiai susijusi su prekių gabenimu, ir pirkliai senovėje buvo didžiausi keliautojai (ką ir kalbėti apie visokio plauko perėjūnus, sukčius bei vagis, kuriuos, beje, Merkurijus irgi globojo). Tuo jis vėlgi nesiskyrė nuo graikų Hermio.

Bet ir tai dar ne viskas. Dėl minėtų ir kai kurių kitų ryškių panašumų sutapęs su Hermiu, jis dar buvo ir vėlių vedlys į mirusiųjų pasaulį. Štai jau Homero „Odisejoje“ (XXIV.1–15) pasakojama, kaip, Odisejui sugrįžus namo ir išžudžius savo žmonos Penelopės jaunikius, būtent Hermis „iš žuvusių vyrų jųjų dvasias išvadino“, „pamojo sava lazdele tada dievas – dvasios jaunikių jį čirpdamos sekė“, „dvasios čirpdamos lėkė – Hermėjas, keleivių globėjas dievaitis, vedė jas pats“. Taigi Hermis-Merkurijus, keleivių globėjas, kartu yra mirties ir mirusiųjų dvasių – vėlių dievas, lietuviškai, galėtume tarti, tiesiog *Velinas*. Neatsitiktinai paskui, Romos imperijoje įsigalint krikščionybei, jis tikrai ėmė įgauti sąsajų su Šėtonu.

Tačiau turėjo jis ir visai priešingų sąsajų: būdamas vėlių vedlys, jis savaime siejosi su *iš-vaduotojo* sąvoka, juoba kad jis dar ir Dzeuso, lietuviškai Dievo, sūnus. Štai Diogenas Laertietis, savo garsiam veikalė „Apie žymius filosofų gyvenimą, mokymus bei ištara“ pasakodamas apie Pitagoro pažinimą (VIII.31), pagražina homeriškąjį Hermio paveikslą, neigiamą jo pusę išvis perkeldamas kerštininkams erinijoms: „Vėlių globėjas – Hermis, užtat jis ir vadinamas vedliu, vartininku bei dausiečiu, nes tatau jis veda tenai sielas iš kūnų, tiek nuo žemės, tiek nuo jūros. Skaisčias sielas jis veda aukštyn, o neskaisčias erinijos sukausto nenutraukiamais pančiais, ir jos negali pasiekti nei skaisčiųjų, nei viena kitos.“ Krikščionybėje šios dvi pomirtinio likimo galimybės išsiskyrė dar griežčiau.

Antikinis Hermis-Merkurijus turi ir daugiau įvairių ypatybių (antai jis ir lyros bei lyrikos išradėjas), dar daugiau jis jų įgavo helenizmo laikais ir vėliau (jis ir pavyzdinis hermeneutas, tekstų interpretatorius, ir mistinio Hermio Trismegisto provaizdis kartu su senovės Egipto Totu, ir alchemijos tėvas, davęs savo vardą gyvsidabriui, ir t. t.). Tačiau prekyba, kelionė ir mirtis – arba istoriškai veikiau atvirkščia tvarka: mirtis, kelionė ir prekyba – bene sudaro jo dieviškojo būdo patį branduolį.

Užtat kyla klausimas: kaip atsitiko, kad vėlių vedlys ėmėsi globoti „laisvąją rinką“?

Iš pažiūros atsakymas galėtų būti gana paprastas, iš dalies jau užsimintas Homero, aiškiai pasakiusio, kad mirusiųjų vėles į aną pasaulį veda „keleivių globėjas“ Hermis. Šis ryšys labai aiškus, nes vienas iš kertinių pomirtinės būklės vaizdinių visame pasaulyje yra kelias, kelionė. Tik du pavyzdžiai iš gausybės įmanomų. Vienas – tai mirusiojo užtarmo malda iš „Tibeto mirusiųjų knygos“, iškalbingai apibūdinanti mirusiojo būklę: „Štai žmogus, vardu..., *keliauja* į kitą pasaulį, palieka šią žemę, pasirengęs *Didžiam persikėlimui*. Jo nelydi draugai, ir jis labai kenčia, neturėdamas nei prieglobsčio, nei globėjo, nei bičiulio. Gyvenimo šviesa gęsta, ir jis *keliauja* į kitą sritį, pasineria juodon tamson, krenta į gilią prarają, žengia į tankų mišką... Karmos galia jį gena į bekraštes dykvietes, plukdo vandenynu. Karmos vėjo blaškomas jis *keliauja* nesaugia kryptimi... Atėjo metas jam *iškeliauti* – bejėgiui, vienišam, be draugu“ ir t. t. Kitas pavyzdys – iš tradicinių lietuvių raudų: „Motulė pasrėngė į *didelę kelionėlę*, į aukštą kalnelį, į mėlyną šilėlį...“; „...čėsas [laikas, metas] *keliauti* į tolimą *kelelį*, į tavo tėviškėlę“; „Oi, tai pasrinkai sau *kelelį*... Oi, kur *keliausi*...“; „Vai, kur pasrėngęs mano sūnelis: ar *didelėn kelionėlėn*...“ ir t. t., ir pan. Galima pasakyti dar daugiau: pomirtinė būklė, mirties patyrimas, mirtis yra pats archetipinis kelionės provaizdis, pats kelionės branduolys ir esmė, *kelionė* savaime. Neatsitiktinai Vladimiras Propas stebuklinės pasakos herojaus kelionę, kaip pačią pasakos veiksmo ašį, susiejo būtent su pomirtinės būklės mitologija.

Taigi mirtis ir kelionė aiškiai yra susiję dalykai. O kadangi kelionė savo ruožtu yra tiesiogiai susijusi su prekyba, tai suprantama, kad mirusiųjų vėlių vedlys ir globėjas kartu yra keleivių ir pirklių, prekybos dievas.

Ir vis dėlto: kodėl gi mirtis yra kelionė, o kelionė mena mirtį? Čia esama Gilesnių būtiškų sąsajų, savo ruožtu galinčių at-

skleisti ir prekybos bei „laisvosios rinkos“ esmę.

Pirmiausia, mirtis yra kraštutinis, radikalus, visiškas atsiskyrimas. Iš abiejų pusių: tiek pasilikusių atsiskyrimas nuo mirusiojo, tiek jo atsiskyrimas nuo pasilikusių artimųjų, įprastos aplinkos, kūno ir sielos šiluma priešilusių mielų daiktų. Viskas, baigta – nieko to daugiau nebėra. Reikia nusisukti ir eiti nebeatsigręžiant. Atsitapatinti, neprisiršti, paleisti. Iš čia kertinis „mirties etikos“ reikalavimas: eik, keliauk, nebelik čia! Nes pernelyg prisirišusi prie savo buvusios aplinkos vėlė gresia virsti vėluoku ir vaidantis, kenkti likusiems gyviesiems. Savo ruožtu gyviesiems nevalia pernelyg gailėtis, verkti mirusiojo, pernelyg prisirišti prie jo, nes taip jie apsunkena jo pomirtinę būklę ir gali pabloginti jo pomirtinį likimą.

Iš čia ir kertinis „kelionės etikos“ abipusis reikalavimas, ryškus atsiveikiant: *at-leisk!* (Plg. rusų atsiveikinimą *npouajai*, pažodžiui būtent „atleisk“, ir kt.) Viena vertus, *at-leisk* viską ir eik; kita vertus, *at-leisk* mane ir leisk eiti. Nes kelionė, keliavimas savaime yra *neprisirišimas*, tiesiog kūniškas neprisiršimo patyrimas.

Tačiau atsiršti, atsitapatinti nuo ko nors – nuo bet ko, nuo paprasčiausio daikto ar tik minties, vaizdinio – reiškia mirti jam. Tam, nuo ko aš širdimi atsiskyriau, – aš numiriau; ir tai, nuo ko aš širdimi atsiskyriau, – man mirė. Ir didžiausias mirties siaubas – ne galimos kūno kančios prieš mirštant. Tikrasis mirties siaubas yra būtent *didžioji kelionė* – visiškas praradimas visko, prie ko buvai prisirišęs. Nebėra jį ką nei akimis, nei klausia, nei uosle, nei lytėjimu atsiremti, nebėra nieko pažįstamo, įprasto, nieko savo, nė menkiausio brangaus daiktelio...

Todėl kiekviena kelionė yra šiek tiek mirtis. Žinoma, dažniausiai mes tikimės grįžti – prie to, ko šiltą, šviesų prisiminimą nešamės su savimi širdy, dažniausiai to nenumanydami. Priversti iškeliauti griežčiau, gal iškeliaujam ne vieni – kartu su brangiausiu artimuoju ar bent jau susikrovę mieliausius savo daiktus, savo mantą (kaip vėlė savo patyrimus, supratimus bei prisiminimus; neatsitiktinai, matyt, ir lietuvių žodis *mant*, be įprastos buitinės, dar turi dvasinę reikšmę „supratimas, nuomonė, menta“). Kraštutiniu atveju gyvam dar lieka saulė, mėnulis, garsai, kvapai, žemė po kojomis, pagaliau pačios kojos, rankos, įprastas kūnas – paskutinis ir pats artimiausias, šilčiausias, labiausiai sielos sušildytas daiktas šiame pasaulyje.

Kiek mums lieka ko artimo, brangaus, šilto, tiek lieka mūsų pasaulio, ir tiek mes liekame gyvi; kiek artimo, brangaus, šilto netenkame, tiek atsiduriame svetimame nežinomybės „anapus“, tiek mirštame.

Gyvenimas – tai meilė, prisirišimas, šiluma; mirtis – tai šaltis, atsiskyrimas, atstumtis. Tai ir yra giluminis būtiškasis bendras vardiklis tarp mirties ir kelionės – tas pats, tik skirtingo masto atsitapatinimas, atsiskyrimas nuo įprastos aplinkos, nuo savojo pasaulio, mielų daiktų, atšalimas jiems ir jų atšalimas. Savas daiktas visuomet yra daugiau nei daiktas – tai tarsi veidrodėlis, kuriame mes nuolat atpažįstame save, tarsi mūsų šilumos akumuliatorius, jį sugražinantis prisilietus, tarsi savotiška sielos taupyklė, kurią praradami mes kartu prarandame ir tą, kad ir mažytį, savo sielos indėlį. Kita vertus, norėdami daiktą palikti ar juo atsikratyti mes būtinai pirma stengiamės atsiimti iš jo tą savo sielos indėlį, savo šilumą. Taip daiktas, praradamas siela, miršta. Praradamas tai, dėl ko jis buvo kažkas daugiau, jis virsta *niekuo* daugiau, tik daiktu, o tai galiausiai ir yra *iš-niekinimo* esmė.

Užtat ir norint parduoti mielą savą daiktą, bet neprarasti dalies savo sielos, būtinai tenka jį sau išniekinti ir nužudyti. Todėl *prekyba*, kaip daiktų *kelionė* iš rankų į rankas, neišvengiamai yra daiktų *mirtis*.

Tačiau juk ne visi daiktai yra man brangūs, „šilti“! Ačiū Dievui! Jei prie visko iškart prisirištume, priliptume visom keturiom, jei visai nebenusimestume savo išnarų, – neliktų laisvės judėti, kvėpuoti, uždustume troškioje daiktų daiktelių, jausmų jausmelių belangėje, vien prisirišimai, sentimentai ir baimės... Todėl čia vėlgi masto, saiko klausimas, kaip ir kelionės atveju. Visai nekeliuoti, nejudėti neįmanoma: mes juk kasdien vykstame bent jau į darbą ir atgal! Lygiai taip pat neįmanoma visai nieko nepirkti ir neparduoti, nemainyti: ar galima įsivaizduoti ūkininką, visa širdimi prisirišusį prie savo užaugintų bulvių? Tai negyvi daiktai, daiktai be sielos, jie yra žmogaus gyvenimo periferijoje ir neturi jokios vidinės, dvasinės reikšmės. Tačiau prieš parduodamas savo žemę, kurią daug metų dirbo, kurioje galbūt užaugo jo vaikai ar net jis pats, ūkininkas jau gerai pagalvos. Kai iškyla klausimas parduoti tėviškę, namus, jau norom nenorom pajuntam Giltinės dalgio šaltį prie sprando (tai rodo ir priežodis *kaip žemę pardavęs*, kuriuo apibūdinamas gyvenimo džiaugsmą visai praradęs žmogus). Vien mintis apie tai, kad galima parduoti vaikus, kūną, jo organus, akivaizdžiai nurodo tą ribą, prie kurios mirtis jau ima alsuoti tiesiai į veidą ir neučia skverbtis vidun, sielon, į patį gyvasties šaltinį.

Nors štai parduoti savo protą ir gabumus jau pasidarė visai įprasta – mes taip elgiamės kiekvienąsyk, kai imamės kokio darbo ne iš širdies, ne iš pašaukimo, o vien už pinigus. O juk gabumai ir protas – bene svarbiausios sielos dėmenys. Dar pridūrus sąžinę, teks pripažinti, kad ir pati žmogaus siela gali būti iš-niekinta, tarsi paversta daiktu ir paleista apyvarton. Todėl „metafizinėje ekonomikoje“ reiktų kalbėti ne tik apie darbo sąlygų rinką, bet ir apie *sielų rinką* bei sistemišką, organizuotą *sielų pardavimą* *Velniui*, jos vyriausiajam vadybininkui. Vidury dienos ir be jokių baisių ragų nagų iš pasakų vaikams.

Krikščionybės užuomazgoje tai buvo labai aiškiai suvokta: „Tuomet vienas iš Dvylikos, vardu Judas Iskarijotas, nuėjo pas aukštuosius kunigus ir tarė: „Ką man duosite, jeigu jį išduosiu jums?“ Tie pasiūlė trisdešimt sidabrinų“ (Mt 26, 14–15). Taip Judas „paleido į apyvartą“ savo Dievą – patį savo sielos šaltinį ir branduolį. Ir tuo čia pat Jį prarado, nes kad galėtų parduoti, turėjo jį pats sau išdievinti, paversti niekuo, iš-niekinti, savyje su-naikinti. Tačiau šitaip jis kartu išniekino savo sielą ir sunaikino pats save: netrukus, „kai išdavikas Judas pamatė, jog Jėzus pasmerktas, gailėsčio pagautas nunešė atgal aukštiesiems kunigams ir seniūnams trisdešimt sidabrinų ir tarė: „Nusidėjau išduodamas nekaltą kraują.“ Tie atsakė: „Kas mums darbo?! Tu žinokis!“ Nusviedęs šventykloje pinigus, jis išbėgo ir pasikorė“ (Mt 27, 3–5). Nes praradus sielą, gyvasties šaltinį, gyvenimo nebėra.

Tai ryškiausias perspėjimas apie „rinkos santykius“ ir kartinė rinkos laisvės sąlyga: neparduok sielos – to, kuo širdyje al-suoji! Todėl neparduok nieko, nė menkiausio daiktelio, jeigu jame laikinai įsikūrusi tavo siela. Nes paskui susigriebėsi ir graušies nagus, bet bus po laiko: „Kas mums darbo?! Tu žinokis!“ Ir anksčiau ar vėliau, vienai ar kitaip – pasikarsi.

Šia prasme Judas yra tikras be galo „laisvos“ rinkos apaštalas. Luko evangelija patikslina jo dvasinę prigimtį: „O *šėtonas* įėjo į Judą, vadinamą Iskarijotu, vieną iš Dvylikos. Tas nuėjęs tarėsi su aukštisiais kunigais ir sargybos viršininkais, kaip jį išduoti. Šie apsidžiaugė ir sutarė duoti jam pinigų“ (Lk 22, 3–5). Ir pats „laisvosios“ rinkos institutas šiuo požiūriu yra tarsi šėtono ambasada šioje žemėje.

Galima paprieštarauti: juk niekas neverčia pasiduoti! Taip, bet ir nusižudyti niekas neverčia, o vis dėlto Baudžiamajame kodekse kalbama apie „privedimą prie savižudybės“. Todėl būtina atsižvelgti ir į galimą „privedimą prie pasidavimo“, nes tiesioginis ar netiesioginis raginimas pasiduoti yra tolygus raginimui nusižudyti. Tik su šia išlyga būtų galima kalbėti apie laisvę be kabučių.

Juolab kad Judas pardavė ne tik savo, bet ir *kitų* Dievą. Taip dabar į rinką paleidžiami *kitiems* brangūs daiktai. Taip kiekvienas viešosios erdvės plotelis Lietuvoje jau seniai yra atsidūręs po Judo skvernu. Kiekviena paežerė, priemiesčio šilas, kiekvienas miesto skveras, medis ar veja tėra dingstis „parengti projektą“ ir „įsisavinti pinigus“. Bet kuris namas, bet kuri aikštė, bet kuris mielas kampelis bus nušluotas nuo žemės paviršiaus, perstatytas ir neatpažįstamai pakeistas, jei tik už tai kas nors pasiūlys „trisdešimt sidabrinų“. Toks likimas ištiko Basanavičiaus gatvę Palangoje, Sereikiškių parką Vilniaus širdyje, Mingės prielaukos medžius ir t. t., ir t. t. be galo. Nebėra nieko brangaus, nieko saugaus, kur galėtų įsikurti širdis, meilė tėvynei ar tik asmeniškai šilti prisiminimai.

Na taip, nieko nėra amžina, viskas anksčiau ar vėliau sunyksta ir pasikeičia. Lygiai taip viskas anksčiau ar vėliau gali būti parduota. Bet sveikos sielos žmogui šiaip jau būdinga nuo mirties visai gintis, stengtis kaip tik įmanoma ją atitolinti, o ne ją skleisti aplink save. Tad ar nederėtų sveikos sielos žmogui kaip tik įmanoma ginti save ir savo artimą nuo „laisvos“ rinkos, o ne skandinti joje visus? Sakysite, ekonominė nauda? Tačiau kur Judo „ekonominė nauda“ – ar ne jos vaisiais Lietuva jau per dvidešimt metų maitinama?

Esminė mitologijos pamoka – nepamiršti, kad Merkurijus nėra aukščiausias dievas, kad aukščiausias dievas yra Dzeusas – pats Dievas. Užtat kol Merkurijus mirties keliais veda sielas pas Dievą, tol jis – Jo pateptasis, tarnas ir pasiuntinys, o kai nebe – tai šėtonas, didžiausias žmogaus priešas. Ir tada jau prasideda „didžioji kelionė“ ir niekur, kurios perdėm ryškūs ženklai Lietuvoje yra masinė emigracija ir savižudybės.

Bene kažką panašaus bus turėjęs omeny Gintaras Beresnevičius, jau beveik prieš dešimtmetį sakęs (*Naujojo atgimimo išvakarės*, V., 2005, p. 12–13), kad laukinio kapitalizmo „tuzinas siautėjimo metu padarė daugiau bėdos žmonių sąmonėms ir sieloms nei sovietmetis“.

Taip, prijaukintas ir pažabotas žvėris padeda ūkyje. Užtat jį reikia prijaukinti ir pažaboti, o ne pulti jam į nasrus! Taip, žmogus nuo seno statė laivus ir leisdavosi į jūrą. Bet jis nešokdavo jon plikas tiesiai rykliams į dantis! Taip, žmogus keliavo ir kelias į tolimes šalį ir planetas, kad kuo daugiau pažintų ir sugrįžęs visiems papasakotų, ir taip prisijaukintų, sušildytų dar žingsnį ar bent sprindį šaltos baugios nežinomybės aplinkui, ir praplėstų savo namus. Bet ne tam, kad visai pamestų, prarastų savo namus, savo žemę ir liktų kaip žemę pardavęs, kaip tas amžinas žydas be vietos.

Mirties, kelionės ir laisvosios rinkos šiame pasaulyje išvengti neįmanoma. Lemiamas žmogaus būties klausimas per amžius yra „kas ką“. Todėl ir laisvajai rinkai reikia ne pasiduoti, bet grumtis su ja iš paskutiniųjų, žūtbūt ją pažaboti ir pajungti sau, žmogui, žmogiškumui. Pasidavusiam nė vedlio neberekia – jis jau prarastas. Užtat pas Dievą Merkurijus veda tik tuos, kurie nepasidavė, nepasidavė, nepardavė savo sielos: kūnu mirusius – per mirties dykras, gyvus – per laisvąją rinką.

DAINIUS RAZAUSKAS